

GÁRDONYI GÉZA

GÁRDONYI GÉZA ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA Születésének 150. évfordulója tiszteletére

Dobronyban házasodik össze Csányi Mária Magdolnával. A falu népét nagyon szereti, gyógynövény-gyűjtésre és használatra, selyemhernyó tenyésztésre biztatja őket. Több gyermekük is születik, de nem tudnak harmonikusan élni. Évekig tart válásuk, ami az író érzelmi életén is nyomot hagy.

Gárdonyiban keresztelték, írói névként már korán a Gárdonyi Géza nevet használja. Házaságkötésekor 1885-ben Győrbe kerül, ahol a *Hazánk* című újság munkatársa lesz. Ekkor szerkeszti a *Tanítóbarát* című folyóiratot, mely a tanítók kedvenc lapja lesz. Most nem újságcikkeket ír a falusi tanítókról, hanem szépirodalmi igényű műveket. A kilencvenes években született *A lámpás* című kisregénye. (Azóta is a közvélemény a falusi tanítót „lámpásnak” nevezi.) Így fogalmazott: „A lámpás én vagyok. Világítok a sötétben. Utat mutatok. Nálam nélkülük vak a látó is. Hát még, ha a kormány nem sajnálná tőlem az olajat!...”

A győri évek után Szegedre kerül egy jobb élet reményében. Sokféleleképpen kereste a kiutat a nyomorúság verméből. Olyan múltat hozott magával, amiről a Gárdonyi életrajzok nem tudnak. Volt abban vicclap, öröknaptár, néptanítók naptára, száz novella két kötetben, tanulmány a selyembogár tenyésztéséről, a sakkjátszásról, a meggyfanemesítésről, még kántorversek is. De még annál rosszabb műfaj is volt, egy ponyvafüzet: a *Szerellem titkai*. A Tisza-parti városban a jó hírű *Szegedi Napló* munkatársa 1888-1891-ig, az itt tapasztalt magas színvonal jótékonyan hatott Gárdonyira.

1891-ben Budapestre költözik. Az íróbarát Bródy Sándor egyengeti útját a *Magyar Hírlap*nál. Itt dolgozott Jókai, Mikszáth, Bródy Sándor is. Feladata az országgyűlési tudósítások, de ezt terhes robotként éli meg. 1897-ben Egerbe költözik. Egy kis hegytetői ház, maga tervezte, bibliotékája, üvegtetős, ablaktalan, papírfüstös. A maga választotta remeteség nem tett jót írói fejlődésének, elszigeteltsége megfosztotta íróbaráitól, az emberek társaságától. Csak a természet közelében érezte jól magát. Számára mindig idegen maradt a „kövi világ.” Nagyon szerette a természetet, állatokat, növényeket, számtalan történetet sorolhatnék, köztük *A tulipán* című novellát. Hitte, hogy minden élőlény lélekkel rendelkezik. Megható írása a *Micó*. A háziállatok regényeiben is előfordulnak. Gárdonyi nem hitt a tételes vallások hitelveiben, a természettudomány világmagyarázó képleteiben, de minden élőlény életöztönét, vágyát és jogát azonban olyan áhitattal vette körül, hogy okkal formálhatnánk meg a „biopiétás” kifejezést, amely az életáhitatnak, a természetimádatnak felel meg. *Csak már Pesta jönné* című novellája a tiszta, egyszerű érzéseket magasztalja. A *Festő a falun*-ban egy anya elhunyt kislányát festeti meg – sikerrel. A falusi közösség bensőséges, meleg légköre adja az írások erejét. Gárdonyi Géza színműveket is írt, lelkesen ünnepelték a Nemzeti Színházban *A bor* című népszínművét.

Mindig foglalkoztatta a történelem. Egri lakása, a történelmi környezet, a hagyományok mind arra késztették, hogy az egri hősök történetét Bornemisza Gergely életútján keresztül írja meg. Mint egy lámpás: bevilágít az elmúlt századok érdekes sötétségébe, ragaszkodik a történelmi igazsághoz. Sok forrás, elmélyült kutatás alapozza meg a mű történelmi hitelességét. Könyvek, levelezések, hadtörténeti munkák; megfigyelések: öltözködés, szokások, szertartások; törökországi utazás. Az *Egri csillagok* eszméisege sok tekintetben 1848 dicsőségéből táplálkozik. A regény cselekménye 1533-ban indul és 1552-ben fejeződik be. Az író a húszévnnyi időt mesteri kézzel rövidíti le. Egyik forrása Tinódi Lantos Sebestyén krónikás éneke. Az egri vitézek törökökkel vívott harcai során sok egyéni sorsot, emberi karaktert ismerünk meg. Az *Egri csillagok* nemcsak az ifjúság körében lett népszerű, nagyszerű, izgalmas cselekménye, kiváló jellemei, magasrendű eszméisege miatt a felnőttek is szívesen veszik kezükbe a regényt. Gárdonyi a legjobbnak az *Egri csillagokat*, a legszebbnek az *Isten rabjait*, a legkedvesebbnek *A láthatatlan ember* című regényét tartotta. „Az embernek csak az arca ismerhető, de az arc nem ő. Ő az arc mögött van. Láthatatlan.”

1900-ban személyesen részt vett Munkácsy Mihály temetésén. Ez adta az inspirációt Attila fejedelem temetési körülményeinek megteremtéséhez. Az *Isten rabjai* című új történelmi regénye 1908-ban jelent meg, amely Magyarország középkori világát idézi, és egyben zárköve is Gárdonyi legérdekesebb, legtermékenyebb időszakának. 1898-tól a Petőfi Társaság, 1910-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Egerben utcát neveztek el róla. Egy mély emberi kapcsolat egy egri asszonnyal sokat segít az írónak. Ekkor írja *Az öreg tekintetes* (1905), a *Szunyoghly miatyánkja* (1916), az *Ida regénye* című műveket.

Soha nem volt elégedett magával, sorsával. Legtitkosabb gondolatait a *Titkos napló*-ba rejtette. (Megfejtése Gyürk Ottó és Gilicze Gábor nevéhez fűződik.) A pont-vonal-körív elemek és a dőlésirány megváltoztatásának kombinációja alkotta e különös titkot. „Aki visszavonultan él, nagyobb világokat fedez fel, mint aki utazik. Csatákat él át, s földrengéseket, s egy-egy történelmet, amely a lélek világtörténelme.” – írja Gárdonyi önigazolói szándékkal. 1922-ben halt meg Egerben. A város – végakarata ellenére – nagy pompával temeteti el. Sírja az egri várban van, amely méltó emlékhelye a nagy írónak.

Gyulafalviné Koncz Márta

Már tizenéves koromban megszerettem a regény- és drámaíró Gárdonyit, majd később felfedeztem az egyszerű szépségű, bensőséges hangulatú, mindmáig frissnek ható verseket író költőt is. Ki volt ő? 1863. augusztus 3-án született Agárdon, Ziegler Sándor és Nagy Teréz gyermekeként. Apja gépészi végzettségű, ezermester tehetségű nyughatatlan ember volt. A családi legenda szerint még Petőfivel is találkozott. 1879-ig, apja haláláig, tizenkét helyen laktak. Ez a vándorlás nem tett jót a gyermek iskoláztatásának. 1874-ben a sárospataki kollégiumba íratják szülei. Innen hamarosan Pestre, a Kálvin téri gimnáziumba kerül. 1878 őszétől az egri tanítóképzőbe jár. Apja halála után nyomorúsággal kell megküzdenie, de már sokat olvas, az egri újságokba néha megjelenik egy-egy írása is.

Benjamin Franklin élete nagy hatással van rá, világhírű akar lenni. Tizenhárom pontban foglalja össze egy feltörekvő fiatalember tulajdonságait: mértékletesség, hallgatóság, rend, határozottság, megelőgedés, szorgalom, őszinteség, igazságosság, jámborság, tisztaság, nyugodtság, szemérmesség, alázatosság. Gárdonyi életének és munkásságának ismeretében mondhatjuk: komolyan vette ezek betartását. Tizennyolc éves, amikor befejezi a tanítóképzőt. A Somogy megyei Karádon kezdi pályáját, rendkívüli szegénységben. Néha meghívják a szülők disznótoros vacsorára, vagy küldenek neki valami apróságot, de a község elöljárósága még törött ablakát sem hajlandó megjavíttatni. Olyan szegény, hogy a lakodalmi meghívásnak sem tud eleget tenni, mert nincs odaillő ruhája.

Gárdonyi keserűen támadja a kormányzatot: „Nem jó tanács kell nekünk, ismerjük mi ezeket a dolgokat régen, hanem méltányos fizetésreformáció, helyes nyugdíjtörvény, bajaink orvoslása.” Másutt: „Hazánkban a legnagyobb távolság a néptanítóság és a közoktatási minisztérium között van.” A következő évben még Devecserben tanítókodik, írogat, majd Sárovaron tanít, de ellenzéki magatartása miatt innen is mennie kell!

Legenda, hogy a császári és királyi himnusz után tanítványaival rögtön a *Jaj, de huncut a német* kezdetű csúfolódó nótát énekelték.